

De Harmonie

De Zaal Harmonie werd in 1846 opgericht als zomerlokaal om concerten en festiviteiten te kunnen organiseren voor de concertvereniging in Antwerpen, maar ook als verblijfplek en ontmoetingsplek voor leden van de Société. Belangrijk vertrekpunt was het ensemble als een zaal in een tuin, om een eigen buitenruimte ter beschikking te hebben voor festiviteiten en als gecultiveerde verblijfsruimte in de zomer. De zaal was daarom opgezet als onderdeel van de tuin en had er een sterke, vloeiende relatie ermee. In de afgelopen 164 jaar heeft De Harmonie ingrijpende veranderingen ondergaan, waardoor de oorspronkelijke intenties van het ensemble en de daarmee verbonden kwaliteiten gedeeltelijk verdwenen zijn. De verbouwing van 1977- 1979 heeft het gebouw en het park compleet van elkaar gescheiden. Het gebouw had geen relatie meer met het omliggende park en werd door het dichtzetten van de voorgevel volledig introvert.

Met dit project werden zowel het monument De Harmonie als het omliggend park gerestaureerd. Het gebouw is grotendeels terug gebracht naar zijn oorspronkelijk beeld en het park is hersteld in de geest van de 19e eeuw. De landschapstuin vormt het kader van het gebouw en staat ermee in dialoog. Samen met het herstel van de Peter Benoitfontein en de opening van een café in de Oranjerie wordt het park opnieuw geactiveerd.

Centraal in het park werden meer open speel- en bewegingsruimtes gecreëerd en werden ruimtelijke zichtlijnen versterkt. Ter hoogte van de voormalige concertzaal werd het terreinprofiel verlaagd om een extra natuurstenen drempel tussen het park en het gebouw te creëren, waardoor het gebouw visueel steviger in het landschap wordt verankerd en zijn monumentale effect versterkt.

De voormalige concertzaal De Harmonie is volledig gerestaureerd en doet dienst als districtshuis van het district Antwerpen. Om dit mogelijk te maken staat het Harmonie-gebouw in verbinding met de voormalige conciërgewoning, hier bevinden zich de kantoren van de districtsschepenen. In de grote zaal is het stadsloket ondergebracht, de zijzaal fungeert als back-office. Ook kan de zaal gebruikt worden als evenementenruimte voor bijvoorbeeld kleine concerten. Het geheel is uitgebreid met een kleine nieuwbouw, welke fungeert als entree voor de medewerkers en vergaderruimte.

De daken zijn geïsoleerd, bekleed met zink en nieuwe dakramen zijn geïntegreerd. Door de historische shinglegevel te verwijderen en te vervangen door een gepleisterde gevel, werd het effect van de klassieke massa gestroomlijnd. Het oorspronkelijke schrijnwerk was grotendeels verloren gegaan, er werd daarom gekozen voor een geabstraheerde neoklassieke herinterpretatie met een gevel voorzien van 4 meter hoge dubbele houten deuren. Alle borstbeelden in de gevel werden zorgvuldig schoongemaakt, verloren gegane ornamenten werden gereconstrueerd.

Ook bij het ontwerp van de interieurs werd gewerkt aan het verder uitwerken van het oorspronkelijke classicistische idee. Een nieuw interieur van terrazzo-elementen wordt gecombineerd met het historische plafond en maakt de historische transformatieprocessen duidelijk. De bestaande houten zuilen zijn bekleed met handgemaakte terrazzo-elementen. De geabstraheerde kubusvormige kapitelen doen tegelijkertijd traditioneel en hedendaags aan. De 4 meter hoge, dubbele terrazzo deuren vormen de verbinding tussen hoofd- en zijzalen. De terrazzo banken doen dienst als lambrisering. Deze elementen scheppen een plechtig decor en versterken visueel de randen. Om de zaal akoestisch te verbeteren zijn enerzijds absorberende oppervlakken in het historische stucplafond geïntegreerd en is anderzijds een geluidsscherm, de klankkaatser, op het podium geplaatst. Evenals als het podium zelf is ook deze klankkaatser gemaakt van terrazzo.

Alle elementen die nodig waren voor de technische renovatie, zoals het ventilatiesysteem, de rookafvoer, de zaalverlichting en de theatertechniek, werden zo zorgvuldig mogelijk geïntegreerd in het historische, ruimtelijke concept. Het resultaat is een zeer robuust en elegant interieur dat zowel historische continuïteit uitstraalt als eigentijds is.

Een specifieke inrichting van de zaal als stadsloket was noodzakelijk. In het interieur zijn verschillende loketten, informatiebalies en overlegplekken toegevoegd. In overeenstemming met

de classicistische zaal werd het vaste meubilair gemaakt van eikenhout. De loketten zijn d.m.v. een rolluik volledig afsluitbaar t.b.v. publieke evenementen. Voor extra flexibiliteit zijn enkele van deze inrichtingselementen verplaatsbaar, zoals de informatiebalies en de wachtbanken. De overige ruimtes in het gebouw zijn voorzien van eiken vloeren, gecombineerd met zo terughoudend mogelijk meubilair en gordijnen om het ruimtelijk effect en de interactie met de buitenruimte te benadrukken.

In dit project wordt getracht het bestaande complex op een natuurlijk wijze verder te ontwikkelen. Het resultaat is een gebouwencomplex dat de burgerlijke cultuur van de 19e eeuw als artefact in stand houdt en tegelijkertijd bruikbaar maakt voor de veranderde behoeften van de 21e eeuw. Het nieuw districtshuis en het park zijn een trekpleister geworden. Gezinnen met jonge kinderen voelen er zich veilig om te spelen, te eten en drinken hetzij in het gras of op het terras van het café. Bewoners kunnen er zowel hun administratieve zaken afhandelen als naar kleinschalige evenementen komen. Dit in een fraaie omgeving, geankerd in de geschiedenis van de stad en aangepast aan de huidige standaard. Met deze transformatie heeft De Harmonie haar plaats in de wijk en de stad Antwerpen herwonnen.

Een complexe bestemming en een complexe locatie

Het project De Harmonie is een complex stedelijk herontwikkelingsproject is voor de stad Antwerpen dat belangrijke taken in het stadscentrum op zich neemt als nieuwe openbare ruimte en stedelijke infrastructuur en dat de behoeften van de burgers zo goed mogelijk wil bedienen. Enerzijds bestaat het project uit de herinrichting van het historische Harmoniepark, de restauratie van de Peter Benoïfontein en de activering van het park met een nieuw café. Anderzijds werd de voormalige concertzaal De Harmonie herbestemd tot een nieuw districtshuis en stadsloket met een groot aantal kantoren en een evenementenruimte voor o.a. kleine concerten. Om dit mogelijk te maken werd de concertzaal verbonden met een bestaand herenhuis en met de Orangerie, die eveneens historisch is, en uitgebreid met een kleine nieuwbouw.

Restauratie van een park, een monument en een fontein

Uitgangspunt voor het ontwerp is het idee om het bestaande park te restaureren en opnieuw in te richten naar het model van een Engels landschapspark. Centraal in het park zijn een aantal grote bomen gekapt en struiken en hekken verwijderd om meer open speel- en bewegingsruimte te bieden en de ruimtelijke zichtlijnen te versterken. Tegelijkertijd werden de randen van het park intensiever beplant om meer veiligheid en intimiteit te creëren en om de omliggende straten, waarvan sommige erg druk zijn, visueel te verbergen. Het bestaande netwerk van paden werd volledig verwijderd om zoveel mogelijk onverharde ruimte te bieden. In het park werd een nieuwe, meer meanderende figuur van smalle paden gecreëerd. Langs sommige van deze paden werden lange gebogen banken geplaatst om het ruimtelijke effect van het design te benadrukken. Tegelijkertijd werden de gewenste speelplaatsen voor kleine kinderen op een natuurlijke manier geïntegreerd in de padenfiguur. Ter hoogte van het voormalige concertgebouw werd het terreinprofiel verlaagd om een extra natuurstenen drempel tussen het park en het gebouw te creëren, waardoor het gebouw visueel steviger in het landschap wordt verankerd en zijn monumentale effect wordt versterkt. Tegelijkertijd werd het gebouw opengesteld naar het park toe om de vloeiende relatie tussen binnen en buiten te herstellen. De historische Oranjerie met een indrukwekkende open dak structuur, is gerestaureerd en herbestemd tot een café, dat een aangename heropleving biedt. In het park staat ook de Peter Benoit-fontein van Henry van der Velde uit 1934. Ook deze fontein - die oorspronkelijk elders in Antwerpen stond - is gerestaureerd. Het heringerichte contemplatieve stadspark vormt een intensief gebruikte groene oase en nodigt uit tot allerlei sociale activiteiten.

De Harmonie een origineel project

Uitgangspunt voor het project is het idee om het oorspronkelijke, classicistische karakter van de concertzaal zo veel mogelijk weer zichtbaar te maken. Om hiervoor een goede basis te leggen, werd na overleg met de monumentenzorg besloten een luifel uit 1890 - die zich direct voor de hoofdevel bevond - af te breken om de volumestructuur van het gebouw te verduidelijken. De verdwenen balustrades op het dak werden in vereenvoudigde vorm gereconstrueerd. De daken werden geïsoleerd, bekleed met zink en voorzien van nieuwe dakramen. De bovenste zijgevels

van de zaal werden ook geïsoleerd. Door de shingles van deze gevel te verwijderen en te vervangen door pleisterwerk, werd het hoofdvolume weer een eenheid. Het oorspronkelijke schrijnwerk was grotendeels verloren gegaan, er werd daarom gekozen voor een geabstraheerde neoklassieke herinterpretatie met een gevel voorzien van 4 meter hoge dubbele houten deuren. Alle borstbeelden in de gevel werden zorgvuldig schoongemaakt, verloren gegane ornamenten werden -waar dat zinvol was binnen het algemene idee- gereconstrueerd. Het kleurenschema is gebaseerd op het classicistische kleurenspectrum. Lichtgrijs pleisterwerk en middel grijze ramen werden gecombineerd met de bestaande donkergrijze kalkstenen sokkel van Belgisch hardsteen, zodanig dat het gebouw in het park geen verblindingseffect veroorzaakt en discreet opgaat in de eerder grijze Vlaamse lucht. De nieuwe, glazen uitbreidingen met toegangen passen op natuurlijke wijze in de compositie.

Een complete her-organisatie van de plattegrond en het gebouw

Om de voor het project beschikbare gebouwen tot een nieuw organisme te verbinden, werd eerst gezocht naar een zinvolle globale organisatie van het nieuwe complex. Aan de noordzijde van de concertzaal werd een toegangsstructuur opgetrokken die alle functionele ruimten doeltreffend met elkaar verbindt en de toegang voor gehandicapten mogelijk maakt. Deze nieuwe west-oost as maakt het mogelijk het historische complex op te delen in zeer verschillende functionele zones zoals café, individuele kantoren, landschapskantoren en vergaderzalen. Alle noodzakelijke nevenruimten werden eveneens langs deze gang georganiseerd om de historische ruimten zoveel mogelijk te bevrijden van nieuwe functionele beperkingen. Architectonisch is de verbindingsstructuur slechts gedeeltelijk zichtbaar - tussen de Orangerie en de Harmonie als een nieuwe open inkomhal, en aan de oostzijde van het complex als een ingetogen vergaderpaviljoen. Naar het historische herenhuis toe vormt het aansluitende gebouw een kleine, groene binnenplaats.

Met de nieuwe ontwikkeling werd in de eerste plaats een zinvolle herprogrammering van het gebouwencomplex mogelijk gemaakt en werd een belangrijke basis gelegd voor een hoogwaardige restauratie van de historische interieurs.

Duurzaamheid in De Harmonie

De restauratie van De Harmonie is op verschillende wijzen een duurzaam project. Ten eerste moest bij het slopen van bestaande delen daterend uit de verbouwing eind jaren 1970, rekening gehouden worden met een ingrijpende asbestsanering. Voor zowel de gebruikers als de omgeving is het bijzonder fijn te weten dat deze schadelijk stof niet meer aanwezig is. Bij de renovatie van alle gebouwen werd zo veel mogelijk historisch bouwmassa opnieuw gebruikt. Dit zorgt voor een verminderde CO₂- uitstoot. De herschikking van de functies binnen het ensemble heeft een centrale ontsluiting laten ontstaan die de compactheid van het geheel verhoogd. Dit heeft een gereduceerd thermisch oppervlak als resultaat, wat het gebouw zuiniger en duurzamer maakt. In de zijvleugels, werd de hoogte van de ruimtes gebruikt om er demontabele insteekverdiepingen te realiseren. Op deze manier werd het gebruiksoppervlak binnen dezelfde volumens verhoogd evenals de compactheid van het geheel. Duurzaamheid zit ook in de mogelijkheden van een gebouw om zich aan te passen aan nieuw gebruik. In de hoofdruimtes van De Harmonie werden juist de hoogte behouden, wat het toe laat om in de toekomst eventueel deze ruimte anders te benutten. Flexibiliteit als onderdeel van een duurzaam gebruik van het gebouw. Het dak van De Harmonie is zowel akoestisch als thermisch zwaar geïsoleerd. Thermische isolatie is ook toegepast op de zijgevels van de hoofdzaal. Grote voorzetbeglazing is achter het historische schrijnwerk geplaatst, hier wordt de opgewarmde lucht direct afgezogen. Dit heeft allemaal als doel om het energieverbruik van het ensemble te verminderen zonder in te boeten op de uitstraling. Tenslotte zijn groene daken aangelegd bij alle uitbreidingen van het gebouw om het regenwater te reguleren. Het regenwater dat valt op de zinken daken wordt gebruikt om de toiletten door te spoelen. Ook is er een binnentuin aangelegd in de patio, het groener maken van de werkomgeving is bevorderlijk voor het werkplezier.

De Harmonie_project inhoudt

De Harmonie is de voormalige zomerconcertzaal van de muziekvereniging Société Royale d'Harmonie, die in 1814 werd opgericht. Het oorspronkelijke project op de huidige locatie was het

resultaat van een architectuurwedstrijd die in 1844 werd gewonnen door de toen 25-jarige Pieter Dens. Na slechts twee jaar van planning en bouw werden de concertzaal en de grote landschapstuin in 1846 in gebruik genomen. Het neoklassieke gebouw werd gekenmerkt door een vloeiende relatie tussen de binnen- en buitenruimten, en diende tevens als feestelijk decor voor openluchtconcerten. In 1890 werd het gebouw ingrijpend verbouwd, waardoor het volume verdubbelde. De reconstructie werd gekenmerkt door de ontwerponzekerheid van het fin de siècle en werd uitgevoerd op een weinig elegante manier. Vanaf het begin van de 20e eeuw was er een sluipend verval in de concert business, dat nog verergerd werd door het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog. De tuin en het gebouw moesten vervolgens in 1922 aan de stad worden overgedragen. De landschapstuin werd heringericht als openbaar park, en het concertgebouw werd voornamelijk gebruikt als flexibele tentoonstellingszaal. Na een bewogen geschiedenis van meer dan 50 jaar werd het gebouw in 1977-1979 omgebouwd tot een fuifzaal. Het resterende historische interieur verdween achter een verlaagd plafond of werd afgebroken, het schrijnwerk werd dichtgezet en daarmee verdween de vloeiende relatie met de buitenruimte. De open oproep in 2010 bood de gelegenheid voor een fundamentele herbezinning op het meer dan 170 jaar oude ensemble De Harmonie. De bestaande structuren van het gebouw en de buitenruimte zouden opnieuw kunnen worden geïnterpreteerd. Enerzijds moest worden bepaald hoe verder moest worden gegaan met het monumentale ensemble en in welke mate het complex moest worden gerestaureerd. Anderzijds moest een veelheid van functionele, sociale en ecologische wensen in het ontwerp worden geïntegreerd om de bestaande structuren aan de nieuwe behoeften aan te passen. Na een lang proces van meer dan elf jaar werd het project in 2021 voltooid. De restauratie van De Harmonie is een complex stedelijk herontwikkelingsproject voor Antwerpen. Het ensemble neemt belangrijke taken in het stadscentrum op zich als nieuwe openbare ruimte en stedelijke infrastructuur, dat de behoeften van de burgers zo goed mogelijk zal bedienen. Enerzijds bestaat het project uit de herinrichting van het historische park, de restauratie van de Peter Benoïfontein en de activering van het geheel met een nieuw café. Anderzijds werd de voormalige concertzaal De Harmonie herbestemd tot een nieuw districtshuis en stadsloket met een groot aantal kantoren en een evenementenruimte voor o.a. kleine concerten. Om dit mogelijk te maken werd de concertzaal verbonden met een bestaand herenhuis en met de Orangerie, die eveneens historisch is, en uitgebreid met een kleine nieuwbouw. Het project was oorspronkelijk het resultaat van de wedstrijd open oproep 2010 van de Vlaamse Bouwmeester, met als doel het concertgebouw om te bouwen tot een "stille ruimte" - een niet-confessionele feestzaal. Na de wisseling van het stadsbestuur in 2013 werd toen besloten om het gebouw verder te ontwikkelen als districtshuis.

De Harmonie_bijzonder materiaal gebruik

Voor de restauratie werd zowel een beroep gedaan op traditionele ambachtelijke technieken als zeer vooruitstrevende uitzet. Om de klassieke uitstraling van het gebouw te behouden werden traditionele, ambachtelijke technieken ingezet. Historisch hoogwaardig stucwerk is liefdevol hersteld, er is gebruik gemaakt van hoogwaardig houten schrijnwerk in de vorm van 4 m hoge deuren. Daarnaast is de 800m²-grote hoofdzaal voorzien van een naadloze terrazzo vloer. Hedendaagse hightech producten zijn ook ingezet, zoals de jumbobeglazing (6 x 3 m) t.p.v. de nieuwbouw, de structural glazing en de 4 m hoge voorzetramen.

Gepolijste prefab, terrazzo elementen zijn toegepast als bekleding van de kolommen, evenals een klankaster en zitbanken rondom de hoofdzaal. Tenslotte is het houten interieur speciaal ontworpen met gebruik van eiken 3-lagenplaten. Ondanks dat het gebouw na de renovatie voldoet aan de hedendaagse kantoor-eisen zijn de benodigde technieken zoveel mogelijk geïntegreerd in het historische, ruimtelijke concept. De hoofdzaal is voorzien van vloerverwarming en koeling, de ventilatie gaat zoveel mogelijk op in het bestaande stucwerk, de rookwarmte-afvoer zit verstopt achter de binnenlichten en het akoestisch klimaat is verbeterd door de onzichtbare, soms dubbelgekromde, akoestische isolatie. Ook de zaalverlichting en theatertechnieken zijn zoveel als mogelijk aangepast aan de historisch waardevolle ruimte.